

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Бойченка Вадима Сергійовича на тему

**«СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ МІСТА»,**

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за
спеціальністю 08.00.07 «Демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика»

Актуальність теми дослідження

Наукові дослідження з аналізом різних аспектів розвитку територіальних громад є дуже актуальними для України в умовах децентралізації. Питання людського розвитку та формування політики у даній сфері залишається актуальним для України на всіх управлінських рівнях. Дисертаційна робота В.С. Бойченка є симбіозом теоретико-методологічної проблеми, яка полягає в адаптації й актуалізації пріоритетів людського розвитку до рівня територіальних громад (у даному дослідженні – міських), а також прикладної проблеми, яка полягає у збереженні людського потенціалу Донецького регіону загалом та м. Маріуполь зокрема. Такі роботи є не просто актуальними, а й соціально значущими, оскільки дозволяють виявити специфіку людського розвитку на територіях, які перебувають в ускладнених геополітичними протистояннями соціально-економічних умовах.

Питання соціальної інфраструктури, її якості та доступності є потужною детермінантою людського розвитку. Формуючи комфортне і безпечне життя, послуги об'єктів соціальної інфраструктури дозволяють населенню задовольняти базові та вищої ієрархії потреби і віддзеркалюють ефективність політики органів місцевого самоврядування. Реформа децентралізації надала громадам широкі можливості модернізації та розбудови соціальної інфраструктури. Останні 7 років дають змогу критично аналізувати стан інфраструктурних об'єктів і таким чином визначати ефективність муніципального управління.

Тема дисертаційної роботи В.С. Бойченка, безумовно, є дуже актуальною та має високе значення для економічної науки. Проблематика носить міждисциплінарний характер. Частково вона розкриває специфіку територіального економічного розвитку. З іншого боку, піднімаючи питання людського розвитку, створення умов комфортного і безпечного життя населення, результати дисертації мають велике прикладне значення для галузі знань демографії, економіки праці, соціальної економіки і політики.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами і темами

Дисертація В.С. Бойченка виконана у взаємозв'язку з тематикою науково-дослідної роботи кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України, зокрема з виконанням 3-х держбюджетних тем, починаючи з 2011 року – «Регулювання соціально-економічного розвитку України: людський вимір», «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові», «Методологія конвергентного менеджменту інноваційного розвитку регіональних економічних систем».

Результати дисертації використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України, а саме в таких дисциплінах, як «Соціальна політика та людський розвиток», «Соціальна відповідальність», а також у навчальному процесі Маріупольського державного університету МОН України – дисципліни «Стратегічне управління» і «Бренд-менеджмент». Тематика дисциплін засвідчує прямий зв'язок з проблематикою та декотрими дослідницькими фокусами дисертації, для прикладу, щодо бренд-менеджменту.

Дисертаційне дослідження В.С. Бойченка має високе значення не лише для економічної науки, але й практики державного управління та муніципального менеджменту. Високе практичне значення мають обґрунтування щодо: механізму забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міста; концептів «Утримання молоді в Донецькому регіоні», «Сучасні медичні послуги у місті», «Розвиток кадрового потенціалу муніципалітету», «Розвиток кадрового потенціалу соціальної інфраструктури», «Інтернет-платформа «Соціальне місто» та ін.

Рекомендації дисертації є актуальними для врахування при розробленні стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні, інвестиційних програм з метою вибору найбільш ефективних способів модернізації та розбудови соціальної інфраструктури за всіма сферами. Окремі положення дисертації є важливими при поданні проєктів у рамках інвестиційної Програми розвитку муніципальної інфраструктури України (UMIP) Європейського інвестиційного банку, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України і Міністерства фінансів України.

Результати дисертації В.С. Бойченка важливі в контексті доопрацювання проєкту Стратегії людського розвитку України, розробленого Міністерством соціальної політики України, зокрема в частині визначення повноважень та відповідальності територіальних громад у виконанні цілей покращення середовища людського розвитку.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх новизна та достовірність

Положення дисертаційної роботи В.С. Бойченка є цілком обґрунтованими. Це підтверджує наукова новизна, висновки та зміст самої дисертації. Здобувач провів ґрунтовний огляд літературних джерел (162 позиції), у тому числі багатьох іноземних публікацій.

Цінні наукові положення дисертації вдалось отримати завдяки використанню даних звітів ПРООН з людського розвитку, даних офіційної статистики та вибіркового обстеження в Україні, зокрема збірників та випусків «Регіони України», «Витрати і ресурси домогосподарств України», «Доходи та витрати населення», «Діти, жінки та сім'я в Україні», «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги», «Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України», «Населені пункти та житло», «Індекс конкурентоспроможності міст України», «Рейтинг міст України», «Підсумкові звіти за результатами дослідження з вивчення думки різних груп населення міст та ОТГ з приводу ефективності діяльності органів місцевого самоврядування», «Муніципальна статистика соціального та економічного розвитку м. Маріуполь». Також враховані результати різних соціологічних опитувань та експертних висновків.

Обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій дисертації, у тому числі які носять характер наукової новизни, підтверджує використання здобувачем багатьох методів – системного аналізу, прогнозних оцінок, узагальнення, економіко-статистичного, структурно-функціонального, проектного аналізу, картографічного методу та ін.

Сформульована наукова новизна дослідження, яка повністю розкриває досягнення мети і завдань дисертації.

Дисертація оформлена згідно з встановленими вимогами, має традиційну структуру – 3 розділи, 9 підрозділів, анотацію, вступ, висновки до розділів і загальні висновки, додатки, список публікацій здобувача та використаної літератури.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження соціальної інфраструктури в контексті забезпечення людського розвитку міста» розкрито авторське розуміння соціальної інфраструктури з вивченням еволюції поглядів на її зміст, складові з акцентом на нематеріальну (невиробничу) сферу. Виокремлено підходи, за якими розподіляють інфраструктурні об'єкти – галузевий (с. 27-28), територіально-місцевий (с. 28-29), змістовний (с. 29), залежно від принципів фінансування (с. 29) і т. д. (табл. 1.2, с. 31).

Здобувач визначає структурні інфраструктурні елементи – освіту, охорону здоров'я, культуру і спорт, соціальні програми, соціальний захист, комунальну сферу, туризм та рекреацію, екологію, території відпочинку, транспорт, житло (с. 34-37). Обґрунтовується роль соціальної інфраструктури у забезпеченні людського розвитку міста з відображенням через організаційний механізм (рис. 1.2, с. 46). Характеризується вплив кожної з сфер соціальної інфраструктури на параметри людського розвитку (с. 49-54).

У теоретичній частині роботи визначено зміст соціального брендингу міста. Актуальними є узагальнення здобувачем брендів міст за ключовими сферами та інструментами досягнення – туристичний центр, економічний та фінансовий центр, освітній та науковий центр, походження відомих товарів та послуг, центр інноваційного наукового та технологічного розвитку, політичний центр, комфортне для проживання місто (соціально-орієнтоване місто) (табл. 1.4, с. 58-59). Запропоновано модель формування соціального бренду міста (рис. 1.4, с. 63), що є одним з вагомих результатів дисертаційної роботи.

У розділі 2 «Дослідження соціальної інфраструктури та людського розвитку міста» проведено різнобічний аналіз на прикладі м. Маріуполь щодо демографічної ситуації (с. 71-72), у тому числі з акцентами на специфіку ВПО, показників охорони здоров'я (с. 73-76), культури і спорту (с. 76-78), освіти (с. 78-82), житлового фонду і благоустрою (с. 82-86) та ін. При цьому аналізуються не лише інституційні показники, але й показники щодо кадрового і фінансового забезпечення.

Здійснено оцінку соціального бренду міста Маріуполь та його впливу на людський розвиток. При цьому враховані різні соціологічні опитування, визначено рейтингові позиції Маріуполя серед різних кваліметричних оцінок міст України. Це дало змогу здобувачу зробити висновок, що задоволеність населення якістю соціальних послуг в місті є кращою, ніж у більшості обласних центрів України, місто має вище за середні показники оцінки розвитку інфраструктури, безпеки, гуманітарної та комунальної сфери міст України. Однак за суб'єктивним сприйняття жителів зафіксовано один з найнижчих показників якості навколишнього середовища (екології) і його значення у порівнянні з минулими роками погіршується. Якість медичних закладів та послуг, що в них надаються з кожним роком погіршується і на сьогодні досягла критичних показників 50% незадоволених. Рівень інклюзивності інвалідів до суспільного життя є низьким. Одним з негативних чинників комунальної сфери більшість населення визнає якість питної води та стабільність водопостачання (с. 110-111).

Аналітична частина дисертації завершується пропозиціями щодо розрахунку індексу людського розвитку міста, обґрунтуванням алгоритму відповідної методики (с. 116), визначенням показників оцінки базового рівня людського розвитку (с. 117), показників оцінки соціальної складової індексу людського розвитку міста (с. 118-119). Проведено апробацію даної методики на прикладі міст Вінниця, Дніпро, Запоріжжя, Маріуполь, Миколаїв, Сєвєродонецьк, Суми, Тернопіль, Хмельницький і Черкаси з огляду на схожість за демографічною, соціальною та економічною структурою, а також наявність відповідних статистичних даних для проведення інтегральних оцінок. Позитивно, що здобувач проводить аналіз змін індексів людського розвитку в динаміці – 2020 і 2017 років (рис. 2.25, с. 129).

У розділі 3 «Напрями удосконалення соціальної інфраструктури як чинника людського розвитку міста» відображено прогностичні оцінки перспектив розвитку соціальної інфраструктури міста Маріуполь. Прогнози здійснено короткострокові щодо показників смертності (с. 137), кадрового забезпечення сфери охорони здоров'я (с. 138), оснащення спортивних споруд (с. 140), забезпеченості системи освіти (с. 143), якості міського транспорту (с. 149) та ін.

Наведені рекомендації щодо механізму забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міста, визначено його мету і завдання (с. 153-154). Заходи механізму поділено на 4 групи в залежності від характеру впливу: матеріальні, направлені на розвиток матеріальної складової соціальної інфраструктури міста; програмні або нематеріальні, проєктні заходи, направлені на підвищення якості соціальних послуг, що формують сприятливе соціальне середовище для людського розвитку міста; брендингові, тобто заходи промоційного характеру, направлені на формування соціального бренду міста; адміністративні, тобто заходи муніципального адміністрування, направлені на покращення управлінської компетентності працівників, проведення діагностики та моніторингового супроводу функціонування системи соціальної інфраструктури (с. 160-161). Наведений розгорнутий перелік заходів та ризиків їх реалізації в розрізі сфер соціальної інфраструктури для міста Маріуполь.

Рекомендаційна частина роботи містить також авторські розробки стосовно програмних заходів з удосконалення умов людського розвитку в місті Маріуполь. Обґрунтовано актуальність впровадження проєктів «Утримання молоді в Донецькому регіоні», «Відпочивай у місті», «Навчайся у місті», «Розвиток кадрового потенціалу муніципалітету», «Спортивне місто», впровадження Інтернет-платформи «Соціальне місто» та ін. (с. 182-213).

До кожного з 3 розділів роботи зроблено висновки. Роботу завершують загальні висновки, додатки та список використаних джерел. Усі положення дисертації розкривають її мету, завдання, новизну. В авторефераті подано лише ті положення, які є в дисертаційній роботі.

Наукова новизна одержаних результатів

Окремі результати дисертації В.С. Бойченка набувають ознак наукової новизни.

Зокрема у роботі вперше запропоновано систему програмного та інформаційного забезпечення процесу модернізації соціальної інфраструктури міста, як полягає у: врахуванні авторського розуміння соціальної інфраструктури міста; узгодженні з стратегічними пріоритетами міста, фокусом яких є людський розвиток; орієнтації на нематеріальні складові соціальної інфраструктури міста; узагальненні теоретико-методологічних та прикладних положень у вигляді механізму забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міста.

Удосконалено методологічний підхід до побудови індексу людського розвитку міста, який базується на системі показників, адекватних поточному стану компонентів людського розвитку. Для методики поєднано об'єктивні та суб'єктивні показники. Апробація методики забезпечує формування еталонної моделі комбінації специфічних для міста параметрів людського розвитку та визначає масштаби відхилення поточного стану від неї.

Удосконалено програмні напрями оновлення соціальної інфраструктури міста (на прикладі Маріуполя). Це здійснено на основі стратегічних пріоритетів розвитку міста, врахування якісного рівня сприйняття населенням соціальних послуг та динаміки трансформації соціальної інфраструктури, систематизації пропозицій за сферами діяльності, які є актуальними для людського розвитку

міста, ідентифікації потенційних соціальних та економічних ризиків етапу реалізації.

Удосконалено теоретичні засади формування та реалізації напрямів забезпечення людського розвитку міста на основі впливу на його динаміку матеріальних та нематеріальних складових соціальної інфраструктури. Ідентифіковано чинники прямого та опосередкованого впливу на інфраструктурні об'єкти та сфери. Визначено загрози, пов'язані з недотриманням параметрів якості соціальної інфраструктури в контексті їх впливу на людський розвиток міста.

Дістали подальшого розвитку науково-методичні засади брендингу територіально-адміністративних одиниць як елемента інноваційної моделі інформаційно-комунікаційних зв'язків муніципалітету і громади, громади і світу. Такі засади спрямовані на розробку моделі формування соціального бренду міста з обґрунтуванням мети, специфікацією унікальних цілей за групами стейкхолдерів та контрольними індикаторами, орієнтацію на баланс економічного, соціального, культурного, індивідуального розвитку в системі маркерів міського простору.

Дістав подальшого розвитку категорійний апарат дослідження проблем соціальної інфраструктури. Зокрема узагальнено підходи до визначення змісту категорії «соціальна інфраструктура». На основі виокремлення організаційно-управлінської складової запропоновано сутність поняття «соціальна інфраструктура міста».

Дістали подальшого розвитку рекомендації щодо механізму забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міста. Такий механізм передбачає поетапну діагностику стану та рівня розвитку соціальної інфраструктури міста, визначення перспективи реалізації можливостей забезпечення людського розвитку, розробку шляхів оновлення та удосконалення соціальної інфраструктури з урахуванням наявних ризиків їх реалізації та запровадження системи зворотного зв'язку щодо якості соціальних послуг.

Отримана наукова новизна дозволяє зробити висновок, що робота є цілісною, завершеною та відповідає паспорту спеціальності 08.00.07.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Дисертація В.С. Бойченка має високе наукове і практичне значення. Наукове значення полягає у поглибленні теоретико-методичних засад дослідження соціальної інфраструктури на рівні територіальних громад та в контексті забезпечення їх людського розвитку. Практичне значення роботи передбачає представлення її результатів на наукових конференціях (5), видання 13 наукових публікацій.

На позитивну оцінку заслуговує апробація результатів роботи в діяльності органів державного влади центрального та регіонального рівнів, громадських організацій, а також на виробничому рівні. Що стосується державних структур, то підтверджена апробація результатів на рівні Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Донецької обласної державної адміністрації, Донецького обласного центру зайнятості.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях та авторефераті

Основні результати дисертаційної роботи опубліковані у 13 наукових працях загальним обсягом 9,03 д. а., з них особисто автору належить 7,07 д. а., у тому числі 1 стаття у періодичному науковому виданні інших держав, які входять до ОЕСР та/або ЄС (у співавторстві), 9 статей у наукових фахових виданнях, 3 публікації у матеріалах конференцій.

Публікаційна діяльність за темою дисертації розпочата у 2015 році.

Назви публікацій відповідають темі дисертаційної роботи.

Положення, викладені в авторефераті, відповідають змісту дисертації.

Дискусійні положення та зауваження

Високо оцінюючи дисертаційну роботу В.С. Бойченка, слід навести деякі зауваження до її положень:

1. Є уточнення до категорійного апарату дисертації:

- у визначенні змісту людського розвитку міста (с. 45) відсутні екологічні імперативи. Розширення можливостей задоволення потреб усіх членів громади є важливою ціллю, однак обмежуючим фактором при цьому має бути екологічний. Таким чином, будуть взаємоузгоджуватись поточні і стратегічні інтереси;

- до змісту поняття «соціальний бренд міста» (с.60) слід було додати аспект його тривалості (здатності міста забезпечувати комфортні умови на тривалий період часу), а також його формалізацію в оцінках (у т.ч. рейтингових) з оприлюдненням авторитетними джерелами.

2. З п. 2.2 «Оцінка соціального бренду міста та його вплив на людський розвиток» не зрозуміло, як саме має позиціонувати себе Маріуполь з погляду соціального брендингу. Здобувач аналізує різні соціологічні опитування, узагальнює позитивні і негативні оцінки, однак не робить брендингові акценти в розвитку міста, у тому числі щодо покращення його соціальної інфраструктури.

3. При підборі показників для методики розрахунку індексу людського розвитку міста (п. 2.3) слід було брати лише відносні показники. Для прикладу, замість загальної чисельності населення, можливо, краще було брати показники, що відображають демографічне відтворення, кількість народжених і померлих брати у розрахунку до кількості населення, кількість житлових приміщень (будинків, квартир) – так само і т. д. Декотрі показники є відносними, однак не всі. Абсолютні показники могли «викривити» розрахункові результати, хоча здобувач зазначає, що аналізовані міста мають схожу демографічну та економічну ситуацію.

4. Результати короткострокових прогнозних оцінок перспектив розвитку соціальної інфраструктури міста Маріуполь (п. 3.1) слід було узагальнити в таблиці з визначенням проблемних і позитивних тенденцій та пропозицією дієвих механізмів інфраструктурної модернізації і розбудови.

5. У механізмі забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міста (п. 3.2) бракує рекомендацій, спрямованих на інноваційні засади

інфраструктурного розвитку. Зокрема, якщо мова йде про «житлові умови», то у пріоритет має ставити їх енергоефективність. При розвитку сфер прикладання праці і культури слід говорити про формування креативного простору, зокрема молодіжного. Варто було навести приклади сучасних форм інфраструктурних об'єктів міста, які б вплинули на інституціоналізацію його соціального бренду.

Висловлені зауваження не заперечують загального позитивного висновку щодо змісту, наукової новизни та практичної цінності результатів роботи. Частина з них може бути побажанням для подальших наукових досліджень здобувача.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Бойченка Вадима Сергійовича «Соціальна інфраструктура в системі забезпечення людського розвитку міста» є цілісним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, що містить елементи наукової новизни та має достатні теоретико-методичні і прикладні результати. Мета і завдання роботи виконані. Автореферат і робота оформлені за встановленими вимогами.

Дисертація «Соціальна інфраструктура в системі забезпечення людського розвитку міста» за змістом, оформленням, новизною, усіма положеннями відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до робіт на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, зокрема пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами та доповненнями), а її автор Бойченко Вадим Сергійович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика».

Офіційний опонент
старший науковий співробітник відділу
проблем соціально-гуманітарного розвитку
регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»,
д.е.н., с.н.с.

М.М. Біль

Підпис М.М. Біль
«ЗАСВІДЧУЮ»

Вчений секретар
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»,
кандидат фізико-математичних наук

В.В. Демченко